

Fügedi István:

Néhány szempont a magyar vonatkozó mondatokról és
vietnami megfelelőikről

A magyar iskolai leíró nyelvtanok a vonatkozó mellékmondatokat mint a különböző típusú /alanyi, állítmányi stb./ mellékmondatok alosztályait tárgyalják.

Ebből következően e módszer elsődleges célja, hogy felparcellázza a vonatkozó mellékmondatokat, és a megfelelő típusba besorolja őket.

E dolgozatban általánosságban foglalkozom a vonatkozó mondatokkal, ezért célszerűnek tartom az általános jegyeket keresni bennük.

Ha a vonatkozó mondatok valamennyi fajtáját nézzük, megállapíthatjuk, hogy csupán annyi a minden fajtára érvényes azonosság, hogy az összetett mondat egyik tagmondatát vonatkozó névmás vezet be.

A további kérdés az, hogy milyen szempontok szerint csoportosítsuk a vonatkozó mondatokat, illetve a vonatkozó mondatokat tartalmazó összetett mondatokat. A csoportosítás szempontja lehet az, hogy az összetett mondat tagmondatai között milyen a valóságos viszony, illetve hogyan jöttek létre ezek a mondatok. E tekintetben vessük össze az alábbi három mondatot:

" Húsz órákor tehát a Hét vége című tévéjátékot láthatják, amelyhez jó szórakozást kívánok. "

" Egy új televízió az, amire leginkább szükségem van. "

" Azt vettem, amire leginkább szükségem volt. "

Az első mondat két tagmondata mellérendelt viszonyban van egymással, az "amelyhez" értelme "ehhez", "hozzá".

A második mondatban a vonatkozó tagmondat mellékmondat, de nem az a jellemző rá, hogy egy másik mondat valamely mondatrészét kifejti. Ez az összetett mondat úgy jött létre, hogy egy egyszerű mondat egyik mondatrészét kiemeltük, és főmondattá tettük. A

kiemelt mondatrész az így keletkező főmondatban mindig alany vagy állítmány lesz.

A harmadik mondat tagmondatai valóságos fölé- és alárendelt viszonyban vannak egymással. A mellékmondat a főmondat egyik mondatrészét fejti ki mondat formájában.

E viszonyok magyarázzák azt, hogy az eddigiekben hol "vonatkozó mondatok", hol "vonatkozó mellékmondatok" kifejezéseket használtam. A továbbiakban amikor a "vonatkozó mondat" megjelölést használom, ezen - tekintet nélkül a tagmondatok közötti viszonyra - összetett mondat olyan tagmondatát értem, amelyet vonatkozó névmás vezet be.

Ha a közölt információ oldaláról vesszük szemügyre a fentebbi három mondatot, akkor megállapíthatjuk, hogy az első kettő teljes információt közöl, a harmadikban a közlés hiányos, valami lényeges információtartalom hiányzik, amit valamiféleképpen ki kell vagy ki lehet fejezni. A kérdés, hogy hogyan.

" Azt vettem, amire leginkább szükségem volt. "

Ebből a mondatból nem tudjuk meg, hogy konkrétan mit vettem. Hogyan lehet kifejezni, hogy a struktúra ne változzék? Például értelmező hozzáadásával:

" Azt vettem, amire leginkább szükségem volt, egy televíziót. "

A konkrét megnevezés megtörténhet a mondat előzményében is.

Más esetekben "hogy" kötőszavas mondattal:

" Én is azt mondom, amit te. "

" Én is azt mondom, amit te, hogy vegyünk egy televíziót. "

Most térjünk vissza a legelső példamondatunkhoz, és vessük össze egy másikkal.

" Húsz órákor tehát a Hét vége című tévéjátékot láthatják, amelyhez jó szórakozást kívánok. "

" Vettem egy televíziót, amire nagy szükségem volt már. "

Tudnivaló, hogy vita folyik arról, hogy mellérendelt viszonyban álló tagmondatok között megengedhető-e kötőszóként vonatkozó névmás használata. Nem céлом nyelvhelyességi problémákkal foglalkozni. Amennyiben ezt a kérdést érintem, csupán azért, hogy rámutas-

sak, a kategorizálás gyakran problémát jelent, illetve vannak átmeneti típusok.

A nyelvérzék nyelvhelyesség szempontjából szerencsésebbnek érzi a "Vettem egy televíziót, amire nagy szükségem volt már" mondatot, mint a másikat, noha a tagmondatok között mellérendelt viszony értelmezhető itt is: "Vettem egy televíziót, nagy szükségem volt már rá."

Véleményem szerint alárendelt mondatnak is elfogadhatjuk a vonatkozó mondatot, ezért érezzük szerencsésebbnek a másiknál.

Tudjuk, hogy a nyelv igyekszik takarékosan bánni a nyelvi eszközökkel. Gyakran bizonyos nyelvi építőkövek csak logikai tartalékként szerepelnek, de szükség szerint a mondatba beilleszthetők. Az említett mondat így értelmezhető: "Vettem egy televíziót, /vagyis/ azt, amire nagy szükségem volt már." A "/vagyis/ azt" logikai tartalék, s a "televíziót" szó a mondat végéről előre hozott értelmezőként fogható fel. Ezek szerint:

"Vettem /azt/, amire nagy szükségem volt már, egy televíziót."

"Vettem egy televíziót, /vagyis/ azt, amire nagy szükségem volt már./

"Vettem egy televíziót, amire nagy szükségem volt már."

Az elmondottak szerint tehát a vonatkozó mondatot tartalmazó mondatok tagmondatai közötti viszony lehet:

1. mellérendelt,
2. alárendelt,
3. átmeneti, többféleképpen értelmezhető.

Az információközlés szempontjából az ilyen összetett mondatok lehetnek teljesek vagy hiányosak. A tagmondatok viszonya és az információközlés kielégítettsége között van összefüggés, de ez nem általánosan érvényes. Teljes az információközlés a mellérendelt összetett mondatokban, az alárendelték közül pl. a kijelölő mellékmondatos összetett mondatokban, s azokban, amelyekben a vonat-

kozó névmási kötőszót "hogy"-gyal lehet helyettesíteni, pl.:

"Péter olyan ember, akiben bizni lehet."

"Péter olyan ember, hogy bizni lehet benne."

Most nézzük meg, hogy alárendelt viszony esetében a mellékmondat a főmondat mely mondatrészeként értelmezhető. E kérdés vizsgálatánál mellékes, hogy az összetett mondat hogyan jött létre, kiemeléssel-e vagy mondatrészkifejtéssel.

Vegyük a következő két mondatot:

"Volt ott néhány szék. Péter arra akart ülni, amelyiknek a lába törött volt."

A második mondat mellékmondatát az iskolai gyakorlat határozói mellékmondatnak minősíti. Kielégítő-e ez a minősítés?

A második mondat tartalmát kifejezhetném így is:

"Péter arra a székre akart ülni, amelyiknek a lába törött volt."

"Amelyik széknek a lába törött volt, Péter arra akart ülni."

A két mondatból kiemelhetünk egy-egy szintagmát és egymásra vonatkoztathatjuk:

arra a székre, amelyik széknek,

Az "arra a székre" szerkezetben van egy fogalomszó, a "szék" mint kvalifikátor, a nemet jelölő, és van egy mutatószó, az "az" mint szituátor /determináns/ az egyedítés funkciójában és mindkettő ugyanarra situatumra /designatumra/ vonatkozik. Az "amelyik széknek" szintagmának a designatuma ugyanaz, mint az "arra a székre" szókapcsolatnak. Ezt így jelölöm:

/arra a székre,/d = /amelyik széknek/ d

Ebben az "egyenletben" egyszerűsítések hajthatunk végre úgy, hogy sem a kvalifikálásban, sem a szituálásban változás nem történik. Az elhagyott tag grammatikai és lexikai funkcióját átveszi a megmaradt tag:

/arra a székre,/d = /amelyik széknek/d = /arra székre/d = /amelyiknek/d = /a székre,/d = /amelyiknek/d 2 /arra/d = /amelyiknek/d

Az "a székre, amelyiknek" szerkezetben az "amelyik" szituál, mert arra utal, hogy a "szék" elé az "az" mutató névmást kell gondolni kijelölő jelzői funkcióban.

Az "arra, amelyiknek" szerkezet "arra" tagjának "az" töve szituál. Az "arra" kifejezi a "szék"-et is, minthogy előzőleg megneveztem, vagy a szituációból kétségtelenné vált. Az "arra" "-ra" végződése pedig a kvalifikátor mondatrészfunkciójára utal.

Ha a fenti sor mondatrészfunkció szerinti összefüggéseit is jelölni akarjuk, erre a következő megoldást választhatjuk:

/arra a székre,/d=/amelyik székre/d

f = f f = f

/a székre,/d = / amelyiknek / d

f = f f = f

/arra/ d = / amelyiknek /d

Ha tehát "Péter arra akart ülni, amelyiknek a lába törött volt" mondatban azt keressük, hogy a mellékmondat mit fejez ki, azt válaszolhatjuk, hogy olyan kijelölő jelzős szerkezet, amelynek az alaptagja határozó. A kijelölő jelzőre explicit formában utal a "az" mutató névmás, a határozóra szintén explicit formában az "az" mutató névmás "-ra" ragja.

Láthatjuk tehát, hogy a mellékmondat kifejezhet jelzőt vagy jelzős szintagmát, függetlenül attól, hogy a főmondatban kitettük-e a mutató névmást mint determinánst, illetve a főnevet mint kvalifikátort. Ha a főmondatban a kvalifikátor hiányzik, akkor a mellékmondat jelzős szintagmát fejezhet ki, ha a determináns hiányzik, akkor jelzőt.

Az előbbi példamondat mintájára a jelzős szintagma lehetősége ki-mutatható a legtöbb típusú vonatkozó mellékmondatnál kapcsolatban:

1.

a/ $\frac{\text{az az ember}}{f} /d2/aki/d = \frac{\text{ember}}{f} /d=/aki/d = \frac{\text{az}}{f} /d=/aki/d$

b/ $\frac{\text{az az ember}}{f} /d=/amelyik/d = \frac{\text{ember}}{f} /d=/amelyik/d = \frac{\text{az}}{f} /d=/a-$
melyik/d

c/ $\frac{\text{az a szék}}{f} /d=/amely/d = \frac{\text{a szék}}{f} /d=/amely/d = \frac{\text{az}}{f} /d=/amely/d$

d/ $\frac{\text{az a szék}}{f} /d=/amelyik/d = \frac{\text{a szék}}{f} /d=/amelyik/d = \frac{\text{az}}{f} /d=/a-$
melyik/d

2.

a/ $\frac{\text{olyan ember}}{f} /d=/aki/d = \frac{\text{ember}}{f} /d=/aki/d = \frac{\text{olyan}}{f} /d=/aki/d$

b/ $\frac{\text{olyan szék}}{f} /d=/amely/d = \frac{\text{szék}}{f} /d=/amely/d = \frac{\text{olyan}}{f} /d=/amely/d$

c/ $\frac{\text{olyan ember}}{f} /d=/amilyen/d = \frac{\text{ember}}{f} /d=/amilyen/d = \frac{\text{olyan}}{f} /d=/a-$
d/ $\frac{\text{szék}}{f} /d=/amilyen/d = \frac{\text{szék}}{f} /d=/amilyen/d = \frac{\text{olyan}}{f} /d=/a-$
milyen/d

3.

a/ $\frac{\text{annyi ember}}{f} /d=/amennyi/d = \frac{\text{ember}}{f} /d=/amennyi/d = \frac{\text{annyi}}{f} /d=/a-$
b/ $\frac{\text{szék}}{f} /d=/amennyi/d = \frac{\text{szék}}{f} /d=/amennyi/d = \frac{\text{annyi}}{f} /d=/a-$
mennyi/d

4. $\text{az}/d=/ami/d$

5. $\text{olyan}/d=/ami/d$

A táblázat felöleli a főmondat mutató szavának, illetve mutató szóval alkotott jelzős szerkezeteknek, valamint a mellékmondat vonatkozó névmásának összes kombinációs lehetőségeit a vonatkozó mondatok egyik főcsoportján belül./A 2.b. típusban előfordulhat az "ami" és "amelyik" is./

A táblázatban vannak olyan szavak, amelyeket aláhúztam. Ez az aláhúzás azt jelenti, hogy bár az egyenlőségjel jobb oldalán levő vonatkozó névmás az egész bal oldali szószerkezetre vonatkozik, ez a vonatkozás az aláhúzott tagra hangsúlyozottabb.

Most lássunk példamondatokat az adott sémákhoz. Egy-egy csoporthoz, egy-egy típushoz némi kommentárt is szeretnék fűzni.

1.a/ "Beszél¹ni fogok azzal a vezető²vel, akitől a probléma megoldása függ."

"Beszél¹ni fogok egy vezető²vel, akitől a probléma megoldása függ."

"Beszél¹ni fogok azzal, akitől a probléma megoldása függ."

Az utolsó mondatban "vezető" helyett "ember" értendő, de csupán arról van szó, hogy szélesebb jelentéskörű szóra utaltunk, de mindkettő személyt jelent. Az "azzal, akitől" szerkezet tehát változatlanul kifejezi a "vezető" kvalifikátort, csak tágabb jelentésben.

"Arra az autóbuszra szálltam fel, amelyikről János leszállt."

"Egymás után álltak be az autóbuszok. Én arra szálltam fel, amelyikről János leszállt."

Az 1. csoportba sorolható vonatkozó mellékmondatok a főmondatukkal együtt teljes információt közölnek. E mellett szól az is, hogy valóságos, élő szituációban az egyedítéshez /kijelöléshez/ elég a főmondat és a szituációból adódó egyértelműség, nincs is szükség a mellékmondatra. Amennyiben mégis szerepel mellékmondat, ez azért van, mert még valami információtöbbletet akarunk közölni. Pl.: a "Beszél¹ni fogok azzal a vezető²vel, ..." mondattal, azonkívül, hogy egy vezető²t több közül kijelölünk, fontosnak tartjuk azt is közölni, hogy ettől a vezető²től függ a probléma megoldása.

A 2. csoport az információ kielégítettsége szempontjából nem egyforma. Az a/, b/ -az "aki," "amely" /"ami, "amelyik"/ kötőszavas csoportba tartozó mondatok teljes információt közölnek, a c/, d/ csoportba tartozók hiányosat.

Az a/, b/ csoport úgy jön létre, hogy a mellékmondat - első sorban a benne szereplő melléknévi állítmánnyal vagy igével illetve igével alkotott szintagmával - a főmondat valamely explicit vagy implicit formában jelölt főnévének a minősítését fejezzük ki, és erre a minősítésre utal a főmondat "olyan" mutató névmása.

Az a/, b/ csoportba tartozó mellékmondat tehát minősítő jelzői.

A 2/a csoportban nézzük ezt a mondatot:

"Becsülöm az olyan embereket, akik szorgalmasak."

"Becsülöm az olyanokat, akik szorgalmasak."

Ezt az információt kifejezhetjük egyszerű mondatban így:

"Becsülöm a szorgalmas embereket."

Nyilvánvaló tehát, hogy az információközlés teljes.

A 2.b/ csoportból most nézzünk egy olyan mondatot, amelyben a mellékmondat állítmánya ige:

"Rádióra volt szükségem. Olyan rádiót vettem,/vagy

olyat vettem/, amelyen

amin

amelyiken Hanoit is lehet fogni."

Az információ hiánytalanságára utal, hogy a vonatkozó névmási kötőszót "hogy" kötőszóval is lehet helyettesíteni:

"Olyan rádiót vettem, hogy Hanoit is lehet rajta fogni."

Az ilyen helyettesíthetőség azonban nem minden mondatban lehetséges, mint pl. a következőben:

"Becsülöm az olyan embert, aki nem ijed meg a saját árnyékától."

Viszont, ha az "olyan" állítmány vagy főnévi állítmány jelzője, akkor lehetséges a "hogy"-gyal való helyettesítés:

"Péter olyan /ember/, ^{aki} _{hogy} nem ijed meg a saját árnyékától."

A 2/c, 2/d, valamint a 3/a, 3/b csoportban az összetett mondat hiányos információt közöl. A hiányzó részt leggyakrabban melléknévi értékű szóval, illetve számnévvel lehet pótolni értelmezői funkcióban.

Ezekben a típusokban a vonatkozó mellékmondatot "mint" kötőszóval is be lehet vezetni. Példák:

"Olyan inget vettem, ^{amilyen} mint ^{amilyen} a tied, fehérét."

"Sok lakás épült fel a lakótelepen. Természetesen annyiba lehet beköltözni, ^{amennyiben} mint ^{amennyiben} a belső szerelési munkálatok teljesen elkészültek, nyolcszázba."

/A 2/c-d szerkezettel azonos az "akkora szék, amekkora" stb. típus./

A 4.sz. az "az, ami" szerkezet különös szerepet játszik a rendszerben. Egyaránt alkalmas a determinált és a determinálatlan kvalifikátorra való utalásra. Nézzük az alábbi két mondatot:

"Azt kerestek, amit te, egy tollat."

"Azt keresem, amit te, Péter tollát."

Az első mondatban a "toll" determinálatlan, tehát a mellékmondat csupán tárgyat fejez ki.

A második mondatban az "azt" mutató névmás már az egyedítésre is utal.

A magyar nyelv különös sajátága, hogy ezt az egyedítést, ha tárgyra vonatkozik, az igével is igyekszik jelölni, éspedig a tárgyas ragozással. Ez az egyedítési tendencia érvényesül az igenél akkor is, ha a mutató névmás nem anyagi dologra, személyre utal, hanem valami elvontra, pl. cselekvésre:

"Azt kérem tőled, amit Pál, hogy segíts."

A főmondatban tárgyas ragozás van. Viszont ha a "segít" ige által kifejezett fogalmat főnévvel fejezzük ki, alanyi ragozásává válik az ige: "Azt kérek tőled, amit Pál, segítségét."

Az "az, ami" típusú mondatok, amint a példák is mutatják, az információközlés szempontjából kiegészítésre szorulnak.

Az 5. az "olyan, ami" típusban az információközlésben egyidejűleg érvényesül a teljesség és a hiányosság. Nézzük ezt a mondatot: "Olyat mondtam, amit nagyon megbántam."

Ez a mondat a minősítő jelző tekintetében teljes információt tartalmaz. Ezt mutatja az is, hogy a vonatkozó névmási kötőszó "hogy"-gyal helyettesíthető: "Olyat mondtam, hogy nagyon megbántam."

Tárgy tekintetében viszont kiegészítésre szorul a mondat:

"Olyat mondtam, amit nagyon megbántam, /azt/ hogy a menyasszony egy kicsit már vénecske."

A 3. típusban - annyi ^{ember} _{szék} - csak "amennyi" kötőszós csoportot tüntettem fel. Gyakorlatilag előfordulnak "annyi ^{ember} _{szék} , aki ^{ami} "

szerkezetek is. Ilyen esetekben azonban különböző fajtájú mutató névmások kombinálásáról van szó, de az egyik mutató névmás csupán logikai tartalékként szerepel.

1. "Meghívót küldtek annyi rokonnak, ismerősnek, akik szanaszét laktak az országban, hogy csak a meghívás költségei 3000 forintba rúgtak."
2. "Annyi autóbusz jött, ^{ami} _{amely} mind tömött volt, hogy szinte sort alkottak."

Az első mondat, ha a logikai tartalékban levő részt beiktatjuk, így hangzik: "Meghívót küldtek annyi rokonnak, ismerősnek, olyanoknak, akik szanaszét laktak az országban, hogy"

Vagy: "Meghívót küldtek annyi olyan rokonnak, ismerősnek, akik"

A második mondat kiegészítése az elsőéhez hasonló módon történhet.

Az eddigi példamondatok túlnyomó többségében szándékosan választottam a főmondatban a mutató névmást, illetve a mutató névmással alkotott jelzős szintagma főnévi alaptagját toldalékkal, mert így jobban kimutatható, hogy az ilyen főmondatok vonatkozó mellékmondata nem tárgyi, nem határozói, hanem jelzői. /Kivétel csak az

"az, ami" típus képezhet./

A mutató névmások azonban nemcsak a jelzői funkcióra specializálódtak, hanem az állítmányira is. De ilyen esetben is az a szerepük, hogy az alanynak, mint főnévnek vagy implicit formában kifejezett főnévnek a kijelölő, minősítő, mennyiségi jegyére utaljanak, csak nem jelzői, hanem állítmányi funkcióban. A mutató névmás funkcióinak a hierarchiájában a jelzői funkciót elsődlegesnek tartom, mert implicit formában még az állítmányi funkcióban is benne van a jelzői. Erre vall az, hogy az állítmányi mutató névmáshoz egy-egy jelzői szintagma alaptagjaként mindig hozzá lehet tenni a főnévi alanyt vagy olyan főnevet, amelybe mint osztályba a főnév besorolható. Pl.:

1. "Ez a szék olyan, amelyre nem tanácsos ülni."

"Ez a szék olyan szék, amelyre nem tanácsos ülni."

2. "A réz olyan, amilyen az alumínium, könnyen forgácsolható."

"A réz olyan fém, amelyen /fém/ az alumínium, könnyen forgácsolható."

A magyar vonatkozó mondatokat illetően eddig elmondott általános, lényegre utaló megállapításokra támaszkodva, most térjünk át a magyar-vietnami kontrasztivitás kérdéseire.

Két mellérendelt predikatív viszony kapcsolatát egyetlen megállapításban el lehet intézni, minthogy az ilyen viszony a vietnami nyelvben csakis a mellérendelés grammatikai eszközével – mellérendelő kötőszó segítségével vagy kötőszó nélkül – valósulhat meg.

Az az eset azonban, hogy egy egyszerű mondat valamelyik tagját kiemeljük, s a kiemelt mondatrészrel predikatív viszonyba kerülő tagra vonatkoztatjuk az eredetileg egyszerű mondat többi részét, a vietnami nyelvben is létezik:

"A krétát keresem." "A kréta az, amit keresek."

"Phấn	là	cái	mà	tôi	tìm."
kréta	van	dolog	ami	én	keres

A magyar alárendelt vonatkozó mondatokat és vietnami megfelelőit két csoportba lehet sorolni. Az egyikbe tartoznak azok, amelyekben magyar részről "aki", "ami", "amely", "amelyik" a kötőszó. A másikba a "mint" kötőszóval is bevezethető "amilyen", "amekkora", "amennyi" kötőszavúak.

Először foglalkozzunk az első csoporttal. Mindenekelőtt azt nézzük meg, hogy a főmondat és a mellékmondat /illetve alárendelt szerkezet/ hogyan kapcsolódik egymáshoz. A magyarban a mellékmondatot egy kettős funkciót betöltő vonatkozó névmás kapcsolja a főmondatához, illetve annak valamelyik részéhez. A vonatkozó névmás egyúttal kötőszói funkcióban van, másrészt szintagmatikus viszonyba lép a mellékmondat valamelyik tagjával, gyakran úgy, hogy már magában is implicit formában egy szintagmatikus viszony valósul meg.

Természetesen - az említett szintagmatikus viszony miatt is - a vonatkozó névmás a mellékmondatához tartozik, annak szerves része. Ugyanakkor tartalmilag vonatkozik a főmondat valamelyik tagjára, vagy szószerkezetére. Tehát - hogy úgy mondjam - mindkét tagmondatba megkapaszkodik.

A vonatkozó névmás használata minden esetben kötelező. Ha elhagyjuk, nem jön létre vonatkozó mondat.

A vonatkozó névmás toldalékkal - raggal - és névutóval látható el.

A vietnami nyelvben az alárendelt rész közvetlenül, közbeiktatott nyelvi elem nélkül is kapcsolódhat a főlérendelt részhez, de kapcsolódhat a "ma" szóval is. Ezt a "ma" szót vonatkoztató formszónak nevezem. Vegyük még egyszer a

"Kréta az, amit keresek" mondatot. Ezt kétféleképpen fordíthatjuk:

Phân	là	cái	mà	tôi	tìm.
kréta	van	dolog	von.f.	én	keres
Phân	là	cái	tôi	tìm.	

A különbség csupán az, hogy az első fordításban szerepel a vonat-

koztató formaszó, a másodikban nem. A szabad választáson kívül, vannak esetek, amikor kötelező, máskor viszont nem lehet von. formaszót használni.

A további vietnami sajátosságok érzékeltetésére nézzük meg a következő mondat vietnami fordítását: "Levelet írtam annak az embernek, akitől a könyvet kaptam."

"Tôi đã viết thư cho người mà tôi đã nhận quyển sách
én irt levél-nak ember von.f. én kapott könyv

từ nó."
-tól ő

A "ma" formaszó csupán azt a funkciót tölti be, hogy egy főnévi értékű szó után állva jelzi, hogy arra a szóra vonatkozik az utána következő predikatív viszony, illetve szószerkezet, esetleg egyetlen szó. Ebből adódnak a következők:

- a/ a formaszó nem az alárendelt szerkezethez tartozik, hanem egy ennek fölérendelt főnévi értékű szóhoz.
- b/ Nem járulhat hozzá előljáró, amelynek a funkciója olyan, mint a magyarban a ragé, névutóé.
- c/ Azt a jelentésbeli tartalmat, amit a magyarban a vonatkozó névmás fejez ki, a vietnami nyelvben az alárendelt részben a személyes névmás hordozza, s a személyes névmáshoz járulhatnak azok az előljárók, amelynek magyar megfelelői vonatkozó névmások ragjai és névutói.

Az utolsó mondat szó szerinti, tükörfordítása tehát így fest:

"Levelet írtam embernek könyvet kaptam tőle."

A vietnami nyelv a nyelvi eszközökkel takarékosan bánt.

Az említett helyzetben a személyes névmás sokszor el is maradhat, sőt bizonyos típusokban ki sem tehető. A következő mondatban pl. háromféle választási lehetőség van:

"Ő az az ember, akiről tegnap beszéltem."

"Nó là người mà tôi nói hôm qua về nó."
ő van ember von.f. én beszél tegnap -ról ő

"Nó là người mà hôm qua tôi nói."

"No là người /ma/ hôm qua tôi nói den."

ő van ember v.f. tegnap én beszél -ról

Az első mondatban a személyes névmás előljáróval áll, a másikkól hiányzik a személyes névmás is, az előljáró is, a harmadikban csak előljáró van, személyes névmás nélkül. Gyakran a helyviszonyok esetében nélkülözi a vietnami nyelv a vonatkozó szerkezetben az előljárót a személyes névmással együtt:

"Az a szék, amelyiken ülsz, nem jó."
"Cái ghế anh ngồi không tốt."
szék te ül nem jó

Olyan esetekben, amikor a magyarban a vonatkozó névmás alany - vagy tárgyesetben van, a vietnami nyelv nem használ személyes névmást:

"Người mà không lao động cũng đừng ăn."
ember v.f. nem dolgozik is ne eszik

"Ez az a szék, amelyiket kerestem."

"Đây là cái ghế mà tôi đã tìm."
ez van szék v.f. én keresett

A magyarban a főmondatban mutató névmás utalhat a jelzőt, jelzői szintagmát kifejtő mellékmondat típusára, illetve az egy típuson belüli árnyalatbeli különbségekre. A vietnami nyelvben a fölérendelt szerkezetben nem utal az alárendelt szerkezet természetére semmiféle nyelvi elem. Mondhatjuk, hogy a vietnami nyelvi a nyelvi kifejezőeszközök tekintetében nem annyira árnyalt, mint a magyar, de nyilvánvaló, hogy a világos és pontos információközlés szempontjából ez nem játszik szerepet. Ha pl. a magyarban azt az egyszerű mondatot, hogy "Nem szeretem a másoknak nem segítő embereket",

összetett mondatná alakítjuk át, kétféle rámutató szót is használhatunk: "Nem szeretem azokat az embereket, akik nem segítenek másoknak." "Nem szeretem az olyanokat, akik nem segítenek másoknak."

A vietnami nyelvben mindkét mondat fordítása ugyanúgy hangzik:

"Tôi không thích những người /mã/ không giúp đỡ người khác."
én nem szeret emberek v.f. nem segít ember másik

A magyarban a mutató névmási utalószó implicit formában kifejezheti a jelzett főnevet is a főmondatban. Minthogy a vietnami nyelvben nincs utalószó, természetes, hogy a fölérendelt predikatív szerkezetből nem hiányozhat a főnévi értékű fogalomszó, amelyre az alárendelt szerkezet vonatkozik. Az előbbi mondatok "azokat", "olyanokat" szavainak a vietnami megfelelője: những người = embereket.

Tehát a vietnami nyelvben a személyt jelölő legtagabb fogalom: người = ember. Ha tárgy /anyagi természetű dolog/ nevét nem tesszük ki a mondatba, mert előbb már megneveztük, vagy a szituációból világos, /és egyéb oknál fogva/ akkor a "cái" = "tárgy", "dolog" szót használjuk mint a legáltalánosabb fogalomszót; "điều", "cái điều" = szempont, dolog.

Lássunk néhány példát:

"Péter olyan, akiben bízni lehet."

"Péter là người có thể tin tưởng."

Péter van ember lehet bízni

"Van itt jó szék is. Amelyiken ülsz, nem jó."

"Cái mà anh ngồi không tốt."

dolog von.f.te ül nem jó

"Az újjáépítés az, ami a legfontosabb a háború után."

"Sự xây dựng lại là cái điều /mã/ quan trọng nhất sau
újjáépítés van szempont v.f. fontos -leg után
chiến tranh. "

háború

"Arra gondolok, ami tegnap az intézet előtt történt."

"Tôi suy nghĩ về sự việc xảy ra trước cửa quan hôm qua."
én gondol -ról ügy történik előtt intézet tegnap

Amint már szó volt róla, a főmondat jelzett szavának egyedi vagy általános jelentésére a magyarban utalhat az igeragozás is, sőt az egyedítés kihat az igeragozásra akkor is, ha a mutatószó cselekvéstartalomra vonatkozik.

A vietnami nyelvben ilyesmi nincs.

1. Azt kérek Gézától, amit Péter /,egy tollat/.
2. Azt kérem Gézától, amit Péter /,azt a tollat/.
3. Azt kérem Gézától, amit Péter /,hog¹y segítsen/.

Az 1., 2. mondat fordít¹ása:

"Toi yêu cầu Géza cái mà Péter yêu cầu."
én kér Géza dolog v.f. Péter kér

A harmadiké:

"Tôi yêu cầu Géza điều mà Péter yêu cầu."
én kér Géza dolog v.f. Péter kér

A különbség tehát csak annyi, hogy a harmadik mondat fordításában a "điều" = dolog jelentése elvontabb, mint a "cái" = dolog jelentése. Sok esetben viszont az elvontabb jelentés kifejezésére is alkalmazható a "cái".

Most térjünk át az első csoportba tartozó vonatkozó mondatos összetett mondatok és vietnami megfelelőik összevetésének egy újabb szempontjára. Az eddigiek során vietnami vonatkozásban kerültem a mellékmondat kifejezést, helyette alárendelt predikatív szerkezet és alárendelt szerkezetet használtam. Miért?

I.E. Alesina egy kis tanulmányban foglalkozik a vietnami nyelv u.n. betétmondataival. A betétmondat - meghatározása szerint -, önálló predikatív viszony mondatrész funkcióban. A predikatív viszonyal kifejezett mondatrész funkciót persze más nyelvek mellékmondatairól is el lehet mondani. Mi hát a különbség a betétmondatos /egyszerű/ mondat és az alárendelt összetett mondat között?

I.E. Alesina a különbséget abban látja, hogy a betétmondatos mondatban a kapcsolatteremtés funkcióját betöltő formaszót akár kitesszük, akár nem, a kapcsolat típusában változás nem történik. Tehát pl. a jelzői betétmondat és jelzett szó közötti kapcsolat mindenféleképpen jelzős, akár a "mà" formaszó segítségével történik, akár nem. Az alárendelt összetett mondat tagmondatai között

pedig a kapcsolat típusa megváltozik a kötőszó megváltozásával /vagy elmaradásával/. Ehhez hozzátenném, hogy a vietnami nyelvre általában jellemző a betétmondatos szerkesztés, aminek - megítélésem szerint - a magyarázata az, hogy a szófajok elkülönülésének még csak a tendenciái jöttek létre, tehát nem alakult ki a szófajoknak mondatrészfukciók szerinti differenciálódása, s ami ezzel összefügg, az utalószórendszer sem. Jó érzékeltetik ezt az ilyen mondatok:

1. "Toi hút thuốc là tôi làm giàu cho hàng thuốc."
én szív dohány van én csinál gazdag-nak dohánytröszt

Ennek a mondatnak a szerkezete - mondhatni szerkezeti érdekessége - a következő:

A mondatban két betétmondat van, mindkettő igei állítmánnyal:

- a/ Tôi hút thuốc = Én dohányzom
b/ tôi làm giàu cho hàng thuốc = én gazdaggá teszem a dohánytrösztöt

A két betétmondatot a "là" kopula kapcsolja össze. Ebből következik, hogy a magyar fordításban a vietnami nyelv logikáját nominális mondattal tudjuk leginkább megközelíteni. Tehát az alany is, az állítmány is névszó lesz: Dohányzásom - a dohánytröszt gazdagítása. A vietnami nyelvben az első betétmondat az alany, a második betétmondat a kopulával együtt az állítmány.

/Mellékesen jegyzem meg, hogy I.E. Alesina azt állítja, hogy a betétmondat alany vagy állítmány, akkor a többi rész - amelyet ő fő résznek nevez - nem foglalhat magában predikatív viszonyt. Ezzel - amint a példa is mutatja - természetesen nem lehet egyetérteni./

2. "Tiếng Việt gọi cái này là cái bàn."
nyelv vietnami nevez dolog ez van asztal

Értelemszerű fordítása: A vietnami nyelv ezt /a dolgot/ asztalnak nevezi.

Ebben a mondatban egy betétmondat van alanyi funkcióban és névszói állítmány kopulával: A vietnami nyelv nevezi ezt a dolgot van asztal.

E.E. Alesina egyébként is rövid tanulmányában igen szűkszavúan foglalkozik a különböző betétmondatfajtákkal, így az alanyival, állítmányival, tárgyival, jelzőivel. A jelzői betétmondatra csupán néhány példát közöl, csupa olyanokat, amelyeknek magyar fordításában a vonatkozó névmás tárgy esetben van. Pl.:

"Quyển sách anh muốn mua giá hai đồng."
könyv te akar vásárol ár két dong
"A könyv, amelyet venni akarsz, két dongba kerül."

Véleményem szerint semmi sem indokolja, hogy az első csoportba tartozó vonatkozó mellékmondatok valamennyi fajtájának vietnami megfelelőjét ne tartsuk betétmondatnak, amennyiben predikatív viszonyt tartalmaz. Betétmondatok vannak tehát a következő mondatokban:

"Tôi đã viết thư cho người mà tôi đã nhận
én irt levél -nak ember v.f. én kapott
quyển sách từ nó."
könyv -tól ő

"Levelet írtam annak, akitől a könyvet kaptam."

"Tôi sợ cái đã xảy ra."
én fél dolog történt

"Amitől féltem, megtörtént."

"Tôi không tin điều anh nói về Géza."
én nem hisz dolog te mond -ról Géza

"Nem hiszem el azt, /a dolgot/ amit Gézáról mondtál."

"Péter nói cho Géza những điều khó tin."
Péter mond -nak Géza többes morf.dolog nehéz hisz

"Péter Gézának olyanokat mondott, amiket nehéz elhinni."

A magyar vonatkozó mellékmondatban mindig van predikatív viszony, a vietnami megfelelőjében nem mindig. Ilyenkor a vietnami megfelelője jelzős szerkezet, vagy csak egyetlen szóból álló jelző. Ez akkor fordul elő, ha a magyarban a vonatkozó névmás alany.

"Tôi chú ý người đi chđi ở đó."
én figyel ember sétál ott

"Figyelem azt, /az embert/ aki ott sétál."

E vietnami mondat magyar fordításának tökéletesen megfelel a következő igeneves szerkezetes mondat: "Figyelem az ott sétáló embert", minthogy az ige alaki változás nélkül is betöltheti a melléknévi /jelzői/ funkciót. Mint jelző a jelzett szó után áll.

Ezzel eljutottunk a szórend kérdéséhez. Elmondhatjuk, hogy sem a magyar vonatkozó mellékmondatos összetett mondatnak, sem a vietnami megfelelőjének nincs külön, csak ezekre vonatkozó szórendi szabálya. A szórend mindkét nyelv általános szórendi szabályaival magyarázható.

A magyarban a jelzői mellékmondat igyekszik a jelzett szavához közel kerülni, ezért fordul elő gyakran a főmondat közé ékelve. De akár közbe van ékelve, akár nincs, az esetek többségében hátrább áll, mint a jelzett szava. Ilyenkor a szórend szempontjából úgy viselkedik, mintha értelmező lenne.

A vietnami nyelvben valamennyi vonatkozó mondat, vonatkozó szerkezet, jelző, mert ezek az elárendelt részek egy - gyakran általános jelentésű - fogalomszóra vonatkoznak mint jelzős szintagma alaptagjára. A vonatkozó mondatok mint jelzők az általános szabályok szerint a jelzett szó mögött állnak:

"Elromlott a rádió, amelyet tegnap vásároltam."

"A rádió, amelyet tegnap vásároltam, elromlott."

"Chiếc ra-di-ô tôi mua hôm qua đã bị hỏng."
rádió én vásárol tegnap mult.m. romlik

Láthattuk, bár a vietnami mondatban alapvető szabály, hogy az alany után az állítmány következik, jelen esetben közéjük ékelődött egy betétmondat, mert az alannyal alkot jelzős szintagmatikus viszonyt.

A magyar-vietnami kontrasztivitás szempontjából a második csoportba sorolom a táblázatban a 2/c-d /olyan, amilyen/ és a 3/a-b /anynyi, amennyi/ alatt feltüntetett típusokat. Az összehasonlítás alapja a fölrendelt és alárendelt részt összekötő nyelvi elem.

A magyarban a 2/c-d típusban az összekötő elem lehet: "amilyen", "mint amilyen", "mint". Bizonyos esetekben tetszés szerint használható bármelyik, pl. a/ az "amilyen" állítmányi funkcióban van, b/ ha mindkét tagmondat állítmánya ugyanaz az ige, de az "amilyen" nem alkot szintágmát főnévvel és a mellékmondat állítmánya csak logikai tartalékként szerepel.

amilyen

a/ "Olyan körzöre van szükségem, mint amilyen a tied."

mint

amilyet

b/ "Olyan körzöt vásároltam, mint amilyet te. "

mint

A "mint" egyedül nem állhat az ilyen mondatokban:

amilyen

"Olyan körzöre van szükségem, mint amilyen a kirakatban látható."

amilyennel

"Olyan körzöt vásároltam, mint amilyennel Viet dolgozik."

A 2/c-d típusú magyar mondatok vietnami fordításában a tagmondatokat összekötő nyelvi elem a "như" = "mint".

"Péter olyan rádiót vásárolt, amilyen Gábornak van."

"Péter đã mua cái ra-di-ô như cái Gábor có."

Péter vásárolt rádió mint dolog Gábor birtokol

Igen gyakori, hogy a főmondatnak ahhoz a szavához, amelyikre a mellékmondat vonatkozik, a "giống" = "hasonló" szó kapcsolódik jelzői minőségben. Az előbbi mondat fordítása ezért így is lehetséges:

"Péter đã mua cái ra-di-ô giống như cái Gábor có."

Péter vásárolt rádió hasonló mint dolog az Gábor birtokol.

Amikor a magyarban a főmondat állítmánya az "olyan" mutatónévmás, a vietnami fordításban az állítmány természetesen nem is lehet más, mint a "giống".

"Viet olyan, amilyen az apja."

"Việt giống như bố nó."

Việt hasonló mint apa ő

Ha ezt a mondatot tükörfordításban akarjuk a magyarban kifejezni, ez így hangzik: "Viet hasonló, mint az apja." Itt a főmondat állítmánya melléknevesült melléknévi igenév.

A vietnami nyelvben morfológiailag nem lehet igéről és melléknévi igenévről beszélni, mert nincs ilyen formai szétválás, mondatnailag viszont van. Ezért értelmes mondatot kapunk akkor is, ha a "Việt giống như bố nó" "Viet hasonló, mint az apja" mondatból a "như" "mint" -et elhagyjuk: "Việt giống bố nó." De ennek szó szerinti fordítása más: "Viet hasonlít az apjára."

Térjünk vissza az első vietnamira fordított példamondatunkhoz:

"Péter olyan rádiót vásárolt, amilyen Gábornak van."

"Péter đã mua cái ra-di-ô /giống/ như cái Gábor có."

Ha ezt a vietnami mondatot vissza akarjuk magyarra fordítani, "pontosabb" a "Péter olyan rádiót vásárolt, mint amilyen Gábornak van" változat, minthogy vietnami kötőszó csakis a "như" = "mint" lehetséges.

Van azonban még "pontosabb" fordítás is. A "như" után láthatjuk a mondatban a "cái" szót. Ez a szó alárendelt részből nem maradhat el, csak akkor, ha a fölérendelt rész állítmánya "giống" = "hasonló".

Már szó volt arról, hogy a "cái" jelentése = "dolog". A "cái" lexikai egységet alkothat dologi jelentésű fogalomszóval: bàn = cái bàn asztal. A "cái bàn" második tagja, a "bàn", amely az "asztal" fogalmát hordozza, el is hagyható a mondatból, ha az ismétlést akarjuk elkerülni, ilyenkor a "bàn" = "asztal" fogalmát a "cái" önmagában is megtestesíti.

A fenti mondatban a "cái" a "ra-di-ô" -t helyettesíti. /Ki is tehetjük, ha akarjuk: "cái ra-di-ô" /

A "legPontosabb " fordítás tehát egy három tagmondatból álló összetett mondat:

"Péter olyan rádiót vásárolt, mint az /a rádió/, amely Gábornak van."

A 3/a-b /annyi, amennyi/ típusba tartozó mondatokban a magyarban a tagmondatokat összekötő "amennyi" vonatkozó névmás mellett szerepelhet a "mint amennyi", "mint" is.

A három variációs lehetőség feltételei hasonlóak a 2/c-d csoport három variációs feltételeihez.

"A csoportban a lány annyi, ^{amennyi} mint amennyi a fiú ."
mint

"Annyi jegyet vettem, ^{amennyit} mint amennyit te."
mint

"Pontosan annyi jegyet hoztam, ^{amennyit} mint amennyit kértél."

E csoportban a vietnami nyelvben használatos a számnévi mutató névmás /bây nhiêu = annyi/ és a számnévi kérdőnévmás vonatkozó névmási értelemben /bao nhiêu = mennyi, amennyi/, ha az összetett mondat a mellékmondatnál kezdődik.

"Amennyi . inget vásároltam, annyira volt szükségem.",

"Bao nhiêu số mi tôi đã mua bấy nhiêu tôi đã cần thiết."
mennyi ing én vásárolt annyi én volt szükség

Egyébként a tagmondatokat összekötő morféma: ⁻ ⁻
bằng = egyenlő
như = mint
ma = von.f.

A főmondatban, s gyakran a mellékmondatban a "số" = "szám" jelentésű szó utal a határozatlan mennyiségre.

"Annyi krétát kaptam, amennyit kértem."

"Tôi đã nhận được số phân bang số mà tôi đã yêu cầu,"
én kapott szám kréta egyenlő szám v.f. én kapott

én kapott szám kéta egyenlő szám v.f. én kapott

"Tôi đã nhận được số phân nhu /sô/ tôi đã yêu cầu."
én kapott szám kréta mint /szám/ én kapott

én kapott szám kréta mint /szám/ én kapott

"Annyi inget vásárolok, amennyire szükségem van."

"Tôi mua đủ số áo mà tôi cần."

én vásárol elég szám ing v.f. én kell

Kitűzött céloknak és dolgozatom szerkezetének megfelelően ezzel mondanivalómat be is fejeztem. Csupán vázlatos összevetésre törekedtem. A dolgozatban vietnami vonatkozásban kerültem a vonatkozó mondat kifejezést, minthogy a két nyelv különböző természetének nem minden esetben felel meg az azonos terminológia. Alapul a magyar szerkezeteket vettem, s azt kerestem, hogy e szerkezetek által hordozott jelentéstartalmat milyen vietnami nyelvi modellek fejezik ki. Nem volt módomban azonban figyelembe venni minden lehetőséget, annál is inkább, mert vannak a vietnami nyelvben olyan típusok, amelyek részben a vizsgált körbe tartoznak, másrészt viszont kifelé mutatnak belőle.

x

Irodalom: Hadrovics László: A funkcionális magyar mondattan alapjai

Balázs János: Jel és jelölési érték
A szintagmatizálódás alapfeltétele
A névmás mint értelmező

H.Molnár Ilona: A módosító szók és módosító mondat-
részletek a mai magyar nyelvben

I.E. Alesina: Osnovne modele predlozenij sz
vklucsennoj csaszttju v vjetnamszkom
jazike

Фюгеди Иштван:

Заметки о венгерских и вьетнамских относительных
предложениях

В начале работы автор обращает внимание на то, что он рассматривает относительные предложения не как подкласс придаточных предложений разного типа, а ищет такие общие черты, которые одинаковы характерны для всех предложений такого типа.

Различает относительные предложения и относительные придаточные предложения в зависимости от того, в каком предложении встречаются относительные союзы.

В дальнейшем анализирует сходные и несходные черты венгерских и вьетнамских относительных предложений.

Автор устанавливает, что венгерские относительные предложения и соответствующие им вьетнамские предложения, можно делить на две группы: в первую группу входят предложения с союзами *aki, ami, amely, amelyik*; во вторую группу — предложения с союзами *amilyen, amekkora, amennyi* /эти союзы можно заменить союзом *mint* /.

Автор доказывает, что во вьетнамском языке придаточному предложению соответствует подчиненная структура. Различает венгерский относительный союз / т. е. относительное местоимение / и вьетнамское относительное служебное слово *sha* .

В данной работе автор касается проблем порядка слов венгерского и вьетнамского предложений такого типа.